

A családon belüli erőszak jelentésváltozásai és helyzete Magyarországon

Herczog Mária

„Nincs egyetlen ok, ami megmagyarázná, hogy az egyik ember miért válik erőszakossá, bántalmazóvá, míg egy másik személy nem. Az erőszaknak összetett okai vannak, szerteágazó – biológiai, társadalmi, kulturális, gazdasági, érzelmi és politikai – gyökerekkel.”
(WHO *World Report on Violence and Health* (2002: 12))

1. Bevezetés

Az erőszak láthatóvá, láthatóbbá válása Magyarországon azt a képzetet kelti, hogy lényegesen megnőtt ezen esetek száma, és ez valamennyi erőszak fajtára vonatkozik. A családon belüli erőszak különféle formái mellett, az intézményes és rendszer bántalmazás is újonnan megtanult fogalmak, amelyek ismertsége és kutatása az elmúlt húsz évben figyelhető meg (Herczog, 2007: 143, 221). Nem lévén hiteles és elégséges adatunk a korábbi évszázadok, évtizedek erőszakos eseteiről, a probléma kiterjedtségéről, illetve pontos természetéről, értelmetlennek tűnik annak a megközelítésnek az erőltetése, hogy napjainkban sokkal több és durvább az erőszak, mint korábban. Ezt egyébként a rendelkezésünkre álló történelmi, társadalomtörténeti adatok és szépirodalmi ismereteink sem támasztják alá.

Biztosak lehetünk abban, hogy az erőszak fokozódásának érzete miatt a rossz közérzet oka elsősorban a nagyobb nyilvánossággal, nyíltsággal, és a média közvetítő szerepével, a felgyorsult információ átadással van összefüggésben. Az is jelentős tényező, hogy minél többet beszélünk az erőszakról, minél kevésbé elfogadott, tolerált, minél inkább szankcionált, annál többen fognak segítséget kérni, és felismerni, hogy nincsenek egyedül, nem az ő hibájuk, szegényük, ami velük történt, illetve nem csak velük történik, nem kell eltúrníuk, és van menekvés a reménytelennek hitt helyzetből, az izolációból. Ez az erőszak minden fajtájára igaz, de kiemelkedően azokban az esetekben, ahol akár a jogszabályi környezet, akár a közmegejtélés eltérő volt korábban. Ilyen a gyerekek elleni erőszak minden formája, családon belül és kívül, és ilyen a nők elleni családi erőszak is, de az egyre inkább ismertté váló és elfogadhatatlannak tekintett idősek, betegek, fogyatékkal élők elleni erőszak családi és intézményes módja is, noha ez utóbbiakról Magyarországon ma még alig esik szó, és kutatások, adatok is alig lelhetők fel e témában.

A jogszabályok szigorodása, a büntetés, és az ebből is következő változások a szakemberek képzésében, szemléletében és kötelezettségeiben is

alapvető változásokat indítottak el e téren, ami ugyancsak több erőszakos ügy feltárását generálja. Hiszen mindazoknak, akik valamiféle szolgáltatást nyújtanak az áldozatoknak és családjaiknak fel kell ismerniük az eseteket, és a jogszabályok szerint segítséget kell nyújtaniuk azoknak, akik ezt kérik, vagy azoknak, akik kiszolgáltatott helyzetben élnek, illetve el kell őket juttatni, ha lehetséges, speciális szolgáltatást nyújtókhoz.

2. Jogi szabályozás és fogalmi keretek

Magyarországon az elmúlt években elsősorban a gyerekek és a nők védelmére hoztak új jogszabályokat és törvényeket. A gyermekek védelméről szóló törvény¹ és a családon belüli erőszakról szóló országgyűlési határozat², a kormány elkötelezettsége a törvényi szintű szabályozásra³, a Btk. módosítása, amely a házasságon belüli nemi erőszakot is büntetni rendeli, illetve az országos rendőr főkapitányi rendelkezés⁴, majd a Nemzeti Bünt megelőzési Stratégia⁵, valamint a jelenleg éppen módosítás alatt álló jogszabályi rendelkezés a távoltartásról⁶, a zaklatás tényállásának bekerülése a büntetőtörvénykönyvbe⁷, végül pedig a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról született legújabb jogszabály⁸ többé-kevésbé jól körvonalazott szabályokat és kötelezettségeket ír elő az érintett szolgálatok, szakemberek és intézmények számára. Ezek a részben szimbolikus gesztusok jelezték ugyan a jogalkotók elkötelezettségét és a kérdés fontosságának elismerését, de gyakorlatilag nagyon kevés történt. Ennek többféle oka van, részben a fogalmi, elvi tisztázatlanságok, a jogszabályok végrehajtási utasításainak, végrehajthatóságának hiánya, a megfelelő szakemberek és intézmények, erőforrások, kapacitások elégtelensége, szakmai felkészületlenség és a felelősség hátrítása, részben pedig a kutatások, adatok, mérések és értékelések, hatékonyságvizsgálatok híján a tervezés, számonkérhetőség, rendszerszerű működés esélytelensége. Ez annak ellenére igaz, hogy a családon belüli erőszak esetében a helyzetértékelés és a tennivalók kijelölése világos és egyértelmű, még ha vitatható is: „A családon belüli erőszak megelőzésének három hatékony eszköze van: a bántalmazás és elhanyagolás korai felismerése a jelzőrendszer hatékony működésének segítségével, az együttműködő szakemberek speciális felkészítése és az intézményes védelmi rendszer kiépítése. A szociális és egészségügyi ellátásban, az oktatásban és az igazságszolgálat-

¹ Törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (Gyvt.), 31/1997

² 45/2003. OGY. határozat

³ 2174/1997. sz. határozat

⁴ 34/2002 BM. utasítás

⁵ 115/2003. (X. 28.) OGY. határozat

⁶ 2006. évi LI. tv a Büntetőeljárásról, 138. §

⁷ Btk. 176/A. §-ának (2) bekezdése, 2008. január 1. óta

⁸ A törvényt az Országgyűlés a 2008. december 15-i ülésén fogadta el.

tásban dolgozó szakemberek célzott továbbképzésével és a jelzőrendszer megszervezésével elérhető a családon belüli erőszak korai felismerése. A családon belüli erőszak kezelésére vonatkozó szakmai eljárások és a szervezetek közötti együttműködések megszakíthatják az erőszak generációs 'körforgását', átörökítését. Az erőszak áldozatává vált nők, gyermekek, idősek, betegek fizikai és lelki biztonságának védelme érdekében szervezett szolgáltatások, a 'távolságtartó' intézkedés, krízisintervenciós szállások működtetése, illetve az elkövetők számára biztosított rehabilitációs programok az ismételt áldozattá válás esélyét csökkentik.”⁹ Ha azonban a fenti feltételek nem biztosítottak, akkor a jószándékú törekvések csak részlegesen és töredezetten valósulhatnak meg.

A fenti meghatározásból az az alapvető elem hiányzik, hogy a családon belüli erőszak megelőzése jóval hatékonyabb, ha univerzális eszközökkel segítjük elő a veszélyeztetettség megelőzését, csökkentését, amihez a meglévő egészségügyi, oktatási, és szociálpolitikai eszközök rendelkezésre állnak.

A családon belüli erőszak értelmezésével azért is foglalkozni kell, mert a definíció keretét jelenthet, és lehetővé teszi, hogy a fogalmi tisztázáson túl arról is szó essék, hogyan gondolkodunk ezekről a kérdésekről szakemberként, laikusként, érintettként. Kinek, milyen módon van joga más emberek életébe beavatkozni, illetve miben különbözik a családi és a családon kívüli erőszak, mit jelent, ha partnerekről, és mit, ha kiszolgáltatott gyerekekről, idősekről, betegekről, gyengébbekről van szó. (Szöllősi, 2005: 65; Gyurkó, 2005b: 61)

A legjelentősebb problémát az elfogadott fogalmi, elméleti keretek, továbbá a megfelelő kutatások, vizsgálatok, adatok hiánya mellett az jelenti, hogy a jogszabályok, rendelkezések, intézkedések nem feleltethetik, hogy a jogalkotók és jogalkalmazók egy jelentős része nem akar, nem tud a családon belüli erőszakkal kapcsolatosan állást foglalni, illetve túlságosan sok a felületes, sztereotíp, előítéletes, tudás- és információhiányon alapuló állítás. Ezt felerősíti a média leegyszerűsítő és az okokat, körülményeket szinte soha nem elemző közlési módja is. E mögött egyrészt nyilvánvalóan az a gyakran alábecsült tény is meghúzódik, hogy ezekről a kérdésekről többféle okból kínos gondolkodni, beszélni. Ha valaki érintett, akár áldozatként, akár elkövetőként, akkor azért; ha nem tapasztalt ilyesmit, akkor pedig bagatellizálja, érdektelennek minősíti, divathullámnak tekinti a problémát. Nyomon követhető az is, hogy azok a nőmozgalmi törekvések amelyek érthető és indokolható módon megjelentek a rendszerváltozást követően, és hangot adtak követeléseiknek, nagyon leegyszerűsített, túlzó és sok tekintetben idejét múlt álláspontot közvetítettek, olyan merev és vitaképtelen stílusban, hogy a jogalkotók nem tudtak érdemi kommunikációt folytatni velük. Inkább hátrítottak és elutasították a radikális megoldásokat, ami persze ellentmondásos és ne-

⁹ Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája, 70. old., www.bunmegelozes.hu .

hezen alkalmazható megoldásokhoz, továbbá a közvélemény féltájékozottságához, információ hiányához vezetett. (Herczog, 2005: 53.)

Az elkövető távoltartásáról folyó parlamenti vita sokféle adalékkal szolgált az érdeklődőknek a fogalmi és értelmezési lehetőségek változatosságára, és ideológiai, megközelítésbeli sokszínűségére vonatkozóan is. Az alapvető kérdés az, hogy a családon belüli (*family*), illetve az otthoni (*domestic*) erőszak elkülönítése és eltérő kezelése célravezető-e, és melyeknek, mi az elvi alapja, illetve következménye. Végül kompromisszumként az a megoldás született, hogy „hozzátartozók közötti” erőszak¹⁰ lett a jogszabály címe, ami azt jelenti, hogy a magyar jogalkotók nem kívántak önálló jogszabályt alkotni a nemi alapú – döntően lányok, nők elleni – erőszakra, hanem a szélesebb és komplexebb értelmezést fogadták el. Ez nyilvánvaló állásfoglalás amellett, hogy nem akarják a kérdést a társadalmi nem – gender – típusú erőszakra szűkíteni. Néhány, nők elleni erőszakkal foglalkozó civilszervezet ezt a törvényt így elfogadhatatlannak tartja, mint ahogy azt is, hogy konfliktusként tételezzék az ilyen típusú erőszakot, és hogy kezelésébe bevonjanak egy családvédelmi koordinációért felelős szervet is.¹¹

3. Adatok és statisztikák

A családon belüli erőszak esetekről eddig készült kutatások (Windt, 2005: 153; Fehér, 2005: 171; Tamási, 2005: 192; Herczog, 2005: 220; Gyurkó, 2005a, 2005b; Tóth, 1999, 2003; Morvai, 1998) szemléletükben és megközelítésükben egymásnak részben ellentmondó eredményeket mutatnak. Ennek oka nyilván az eltérő módszertan és fogalomhasználat, illetve az, hogy a megkérdezettek elmondása és a vizsgált akták alapján sem mindig egyértelmű, hogy pontosan miről van szó, lévén a tájékozódás a laikusok, de sokszor a szakemberek számára sem egyszerű. Az ügyészségi akták vizsgálata ebből a szempontból is rendkívül tanulságos volt számunkra. (Virág szerk., 2005)

A rendőrségi, ügyészségi, bírósági statisztika alapvetően nem változtatott az elmúlt években az adatgyűjtés rendszerén a jogszabályi változások és a fokozott aktivitás ellenére. Tehát a „bántalmazás” és „elhanyagolás” kategóriák csak más, ekként vélelmezhető fogalmak alapján számszerűsíthetők. A gyermekvédelem 2008-ban jelenteti meg először – jelenleg kéziratos formában meglévő – a megváltoztatott OSAP¹² adatgyűjtésen alapuló eredményeit, amelyek már tartalmazzák a hiányolt kategorizálást. A gyermekjóléti szolgálatok által gondozott esetek a kapcsolatfelvétel típusa szerint önmagukban nem elégségesek, de fontos forrásnak tekinthetjük, különösen a jelzések és az együttműködésre kötelezettek alapján (1–3. táblázat).

¹⁰ Népszabadság (2008)

¹¹ www.parlament.hu/6306. előterjesztés

¹² Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program

1. táblázat

A gyermekjóléti gondozási esetek száma a kapcsolatfelvétel szerint, 2007

Év	Környezeti okból	Magatartási veszélyeztetett	Anyagi kiskorú	Egészségi	Összesen	Tárgyévben nyilvántartásba vett
2007	48 823	42 146	105 016	8 464	204 449	39 074

Forrás: OSAP, feldolgozás alatt álló adatok, SZMM (2008)

A gyermekjóléti szolgálatok által kezelt problémák részletes felosztása kiváló kiindulási pont lehet egy sokkal pontosabb és értékelhető adatgyűjtés felé, de a kategóriák változatlanul nem világosak, és nem elhatárolhatók. Azt pedig végképp nem tudjuk, hogyan függenek össze, milyen átfedések vannak közöttük. Nyilvánvalóan sok esetben több ok is megjelenik egyszerre, illetve ezek kölcsönhatásban vannak egymással, és feltehetőleg ok-okozatként is értékelhetők, ha ismerjük az adatok hátterét.

2. táblázat

Jelentés a gyámhatóságok tevékenységéről, 2007

Jegyzők által nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak száma	Fő
Környezeti okból veszélyeztetett	48 823
Ebből: alkoholizmus miatt is veszélyeztetettek	20 592
Szenvedélybetegség	4 912
Bántalmazás (testi)	3 276
Bántalmazás (érzelmi)	6 171
Bántalmazás (szexuális)	259
Testi (fizikai) elhanyagolás	1 531
Lelki (érzelmi) elhanyagolás	12 632
Lakáskörülmények	29 695
Családok, ahol veszélyeztetett kiskorúak élnek	90 874

Forrás: OSAP, feldolgozás alatt álló adatok, SZMM (2008)

Szerepváltozások

3. táblázat

Gyermekjóléti szolgáltató tevékenység a kezelt probléma típusa szerint, 2007

Probléma típusa	Száma
Anyagi	171 653
Gyermeknevelési	133 665
Beilleszkedési nehézség	37 927
Magatartászavar	78 920
Családi konfliktus	78 378
Szülők vagy a család életvitele	113 085
Szülői elhanyagolás	40 893
Családon belüli bántalmazás	11 528
Fogyatékoság, retardáció	11 957
Szenvedélybetegségek	22 412
<i>Problémák száma összesen</i>	<i>700 418</i>

Forrás: OSAP feldolgozás alatt álló adatok, SZMM (2008)

A „személy elleni bűncselekmények” körében a szándékos emberölés és kísérlet, kényszerítés, személyi szabadság megsértése, a szándékos testi sértés, illetve a „házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni” kategóriában az erőszakos közöszlés, kiskorú veszélyeztetése, tiltott pornográf felvételek készítése, szemérem elleni erőszak, természet elleni fajtalanság, megrontás, kerítés azok a kategóriák, amelyek vélelmezhetően, sok más mellett a családon belüli erőszakot is tartalmazzák. A 2003–2007. évekre vonatkozóan a legújabb statisztikák már külön bontásban közlik a hozzátartozók, nevelő, gondozó, illetve házastárs által elkövetett cselekményeket, ami jelentős előrelépés (5. táblázat). Mindazonáltal egyértelműen kitűnik, hogy a rendelkezésre álló adatok a gyermekek esetében nincsenek összehasonlítható formában, különösen, mert a gyermekjóléti szolgálatok által kezelt ügyek nem feltétlenül kerülnek a rendőrség, ügyészség tudomására, különféle okokból (4–6. táblázat), illetve nem biztos, hogy a megítélés és helyzetértékelés azonos.

4. táblázat

A gyermekjóléti szolgálatnál ellátott bántalmazott gyermekek adatai, 2007

Az elkövető viszonya a gyermekhez	Fő
Családon belül szülő	3780
Családon belül testvér	284
Családon belül hozzátartozó	334
<i>Családon belül összesen</i>	<i>4398</i>

Forrás: OSAP, feldolgozás alatt álló adatok, SZMM (2008)

A sértettek korcsoportonkénti megoszlása egyes kiemelt bűncselekmények, bűncselekménycsoportok esetében, 2007

Bűncselekmények, bűncselekménycsoportok	A sértettek	
	száma	%
Személy elleni bűncselekmény	13 466	100,0
– gyermekkorú	921	6,8
– fiatalkorú	1 202	8,9
– felnőtt korú	11 343	84,2
A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	2889	100,0
– gyermekkorú	1409	48,8
– fiatalkorú	1161	40,2
– felnőtt korú	319	11,4
Kiskorú veszélyeztetése	1746	100,0
– gyermekkorú	1003	57,5
– fiatalkorú	743	42,6
Tiltott pornográf felvétel készítése	426	100,0
– gyermekkorú	87	20,4
– fiatalkorú	335	78,6
– felnőtt korú	4	0,9
Nemi erkölcs elleni bűncselekmények	684	100,0
– gyermekkorú	325	47,5
– fiatalkorú	111	16,2
– felnőtt korú	248	36,3
Emberölés, kísérlet	297	100,0
– gyermekkorú	20	6,7
– fiatalkorú	7	2,7
– felnőtt korú	270	90,9
Súlyos testi sértés	6 779	100,0
– gyermekkorú	164	2,4
– fiatalkorú	468	6,9
– felnőtt korú	6 147	90,7
Emberrablás, kísérlet	8	100,0
– gyermekkorú	1	12,5
– fiatalkorú	0	0,0
– felnőtt korú	7	87,5
Emberkereskedelem	28	100,0
– gyermekkorú	0	0,0
– fiatalkorú	6	21,4
– felnőtt korú	22	78,6

Forrás: Bűnözés és igazságszolgáltatás, Legfőbb Ügyészség, 2008.

Szerepváltozások

6. táblázat

Az ismertté vált bűncselekmények „ismert” elkövetőinek a sértettekhez fűződő kapcsolata a kiemelt bűncselekmények esetében, 2007

Az elkövető a sértettnek ...	2007	
	száma	aránya
A házasság, a család, az ifjúság, a nemi erkölcs, elleni bűncselekmények	1 208	100,0
– hozzátartozója	640	53,0
– nevelője, gondozója	58	4,8
– házastársa	71	5,9
– közeli ismerőse	119	9,9
– alkalmi ismerőse	110	9,1
– idegen	210	17,4
Kiskorú, veszélyeztetése	708	100,0
– hozzátartozója	566	79,9
– nevelője, gondozója	39	5,5
– házastársa	4	0,6
– közeli ismerőse	4	0,6
– alkalmi ismerőse	4	0,6
– idegen	63	8,9
Tiltott pornográf felvétel	45	100,0
– hozzátartozója	0	0,0
– nevelője, gondozója	11	2,2
– házastársa	0	0,0
– közeli ismerőse	9	20,0
– alkalmi ismerőse	6	13,3
– idegen	29	64,4
Nemi erkölcs elleni bűncselekmények	432	100,0
– hozzátartozója	60	13,9
– nevelője, gondozója	17	3,9
– házastársa	34	7,9
– közeli ismerőse	105	24,3
– alkalmi ismerőse	99	22,9
– idegen	117	27,1

Forrás: Bűnözés és igazságszolgáltatás, Legfőbb Ügyészség, 2008

A használt kategóriák változatlanul bizonytalanok, nem világos, hogy a nemzetközi szabályok alapján gyűjtött adatokhoz – verbális, fizikai, szexuális, gazdasági erőszak – hogyan illeszthető. A gyerekek sérelmére elkövetett cselekményeknél e kategorizálás szerint ugyancsak nem azonosíthatók be az elkövetők. Az adatok alapján minden kategóriában rendkívül alacsonyak az elkövetett cselekményszámok, ami tovább gyengíti az adatok érvényességét (LÜ, 2008).

A 2005. április 1-je óta működő Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat szerint a segítséget kérők adatai alapján a családon belüli erőszak áldozatainak megoszlása a következőképpen alakul: az áldozatok elsősorban nők (40%), 21%-ban kiskorú gyerekek, 3%-ban nagykorú gyerekek, 9%-ban férjek, férfi élettársak, 11%-ban szülők, 11%-ban más férfi, illetve 5%-ban más női hozzátartozók. A telefonszolgálatot 74%-ban nők, és 26%-ban férfiak hívják, növekszik az idősek és fogyatékkal élő bántalmazottak sérelmére elkövetett bántalmazással jelentkezők száma. A Kríziskezelőhöz fordulók mintegy egynegyede kér segítséget családon belüli erőszak miatt (Zelenák, 2008). A szolgálat átlagosan 180 telefonhívást kap naponta, a vezető szóbeli tájékoztatója alapján a minden nap, 24 órában ingyenesen hívható telefonszámon.

A szakemberek képzésében még mindig kevésbé és esetlegesen jelenik meg az erőszak és a bántalmazás problémája. A különféle szakmák és szakterületek képviselői más nyelvet beszélnek, és eltérően értelmezik a jogszabályokból és a szakmai szabályokból következő kötelezettségeiket. Annak ellenére van ez így, hogy már 2004-ben elkészült az első olyan interdiszciplináris módszertani levél, amely a gyerekek bántalmazása és elhanyagolása esetén kijelöli a felismerés, jelzés és beavatkozás lehetséges kereteit, és a szakmai, intézményi együttműködés lehetséges és szükséges formáit a védőnők, az orvosok, a szociális munkások, a pedagógusok, valamint az igazgatási szakemberek számára.¹³

Aggasztó az alapellátást nyújtó szakemberek és intézmények felkészületlensége és eszköztelensége akár a felismerés, akár a segítségnyújtás területét tekintjük. Ezt részben az okozza, hogy a települési önkormányzatok által működtetett ellátások nagyon jelentős számban egyszemélyes szolgálatként működnek, de a nagyobb ellátók esetében is sokszoros túlterheltséggel és megfelelő szakmai háttérintézmény hiánnyal küzdenek a sokszor e feladatra fel nem készített munkatársak. A gyermekjóléti szolgálatok több mint 60%-át egyszemélyes szolgálatok látják el. Ez elsősorban azokon a településeken jellemző, ahol már évek óta gondot jelent a házi- és gyermekorvosi, védőnői ellátás biztosítása, és nem ritkán 6-10 településen kell egy személynek a családok és gyerekek szükségleteit kielégíteni, gyakran helyettesítőként is. Pszichológus, pszichiáter többségében elérhetetlen, egyfelől a hiányzó szakemberek és szaktudás, másfelől a fizikai elérhetetlenség okán. Feltételezhetően a gyerekek bántalmazása sok esetben járt együtt más családtagok bántalmazásával is, amit az adatok ugyancsak nem jeleznek, és többnyire nincs feljelentés, eljárás. A fenti adatok azért sem kezelhetők hitelesnek, mert nincs egységes meghatározása és szakmai szabálya annak, hogy mit tekintünk bántalmazásnak és elhanyagolásnak. Biztosak lehetünk azonban abban, hogy a rendkívül magas latencia mellett a feltárt esetek egy jelentős része is

¹³ A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése és kezelése, 1. sz. Módszertani levél, www.ogyei.hu,

esetlegesen kerül egyik vagy másik kategóriába, illetve e problémák általában együttesen, egymás következményeként is jelentkeznek, ami a jelenlegi nyilvántartási és adatgyűjtési rendszerben esélytelenné teszi az egzakt mérést. Ez annak ellenére igaz, hogy a szakminisztérium Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztályának honlapján elérhető bántalmazott gyermekek szakszerű ellátásáról szóló kézikönyv¹⁴ a, amely bár sok szolgálathoz eljutott, de a benne foglaltak eddig nem váltak általánosan használttá. Ezért a fenti adatgyűjtésben található számok változatlanul nem értelmezhetők, és arról sem tudhatunk meg semmit, hogy valójában mi történt az egyes esetekben: ki, milyen adatok, információk alapján regisztrálta a felmerült problémát, és mit tett, vagy nem tett annak megszüntetése érdekében, a kimenetről nem is beszélve. A családból való kiemelés ezt a problémát semmilyen módon nem oldja meg, hiszen a szakellátásban dolgozók nagy része ugyancsak nem rendelkezik speciális ismeretekkel, készségekkel, és az intézményekben, a megyei gyermekvédelmi szakszolgálatoknál is csak a gyerekek kis hányada kaphat pszichológiai segítséget. Nagy százalékban fel sem ismerik a problémát, mivel a beutaló határozatban többnyire másféle okok szerepelnek; vagy azért, mert nem tudnak a bántalmazásról; vagy mert súlyosabbnak tekintik a lakás- és életkörülményeket, iskolai hiányzást, szerhasználatot stb.; vagy mert nem akarják leírni a bántalmazás tényét, mert úgy gondolják, hogy az erősebb stigmát jelent a gyerek számára (Herczog, 2005). A gondozó intézmények, a gyermekotthonok és a nevelőszülők legalább olyan eszköztelenek, mint az alapellátásban dolgozó kollégáik, és számukra, valamint az általuk gondozott gyerekek és családjaik számára ugyancsak többnyire elérhetetlenek az olyan speciális szolgáltatások, mint a gyermekpszichológus, pszichiáter, vagy a különféle rehabilitációs szolgáltatást nyújtók. A szakmai továbbképzéseken azzal a ténnyel is szembesülni kell, hogy a segítő szakmájú szakemberek között magasabb azoknak a száma, akik maguk is bántalmazottak voltak, és ennek következményeitől, vagy éppen fel nem ismertségtől, titokban tartásától szenvednek, és ennek feldolgozásához nem kapnak segítséget. Ennek gyakran az a következménye, hogy még inkább hátrítják a rájuk bízott gyerekek problémáját, vagy elmenekülnek előle, pályát változtatnak.

4. Empirikus kutatás

Az Országos Kriminológiai Intézetben 2004–2005-ben folytatott empirikus kutatás keretében vizsgáltuk a szabálysértést és bűncselekményt elkövetett gyerek- és fiatalok mellett a családon belüli erőszak, illetve a gyerekek

¹⁴ *Kézikönyv a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók számára a gyermekekkel szembeni rossz bánásmóddal kapcsolatos esetek ellátásához és kezeléséhez* című kiadványt a Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete adta ki. A kézikönyv letölthető a Szociális és Munkaügyi Minisztérium honlapjáról: Budapest, 2006, www.szmm.gov.hu.

elleni erőszak eseteket (Herczog–Gyurkó, 2007: 134–153). A kutatás a megyei bűnmegelőzési koordinátorok munkájának felmérése és segítése keretében történt, így megelőzően tőlük tájékozódunk, később pedig a kutatás eredményeit megosztva velük, továbbképzésre került sor. Ez lehetőséget adott az ő véleményük összegzésére is. Ebben a vizsgálatban is – ahol a helyi gyermekjóléti szolgálatok vezetőit kértük meg egy kérdőív kitöltésére, illetve azt megelőzően egyéni interjút készítettünk velük – is megállapítható volt, hogy mind az alkalmazott kategóriák, mind az előfordulási gyakoriság, és az azokra adott válaszok teljességgel bizonytalanok voltak. Csak jelentős fenntartással kezelhetők a kapott eredmények, hiszen a kérdőívet kitöltő szakemberen múlt, hogy a szolgálatuknál előforduló eseteket hogyan definiálták, miképpen dokumentálták, tartották nyilván, illetve összesítették az ezekből keletkezett adatokat.

Az adatokból annyi bizonyosan megállapítható, hogy az eltérő adatgyűjtési módszerek, illetve nyilvántartási, jelentési kötelezettségek miatt nem vethető össze a gyermekvédelmi statisztika, az ERÜBS¹⁵ és a kutatásban kapott adatbázis, az egyes elemek sem feleltethetők meg, nincs összehasonlítható mód.

A kutatás során családon belüli erőszakon, az általánosan elfogadott WHO-definíciót alkalmazva a 18 éven aluli gyermekek fizikai, érzelmi, szexuális bántalmazását, elhanyagolását, illetve kizsákmányolását értettük. Eszerint a gyermek bántalmazása és elhanyagolása „magában foglalja a fizikai és/vagy érzelmi rossz bánásmód, a szexuális visszaélés, az elhanyagolás vagy hanyag bánásmód, a kereskedelmi vagy egyéb kizsákmányolás minden formáját, mely a gyermek egészségének, túlélésének, fejlődésének vagy méltóságának tényleges vagy potenciális sérelmét eredményezi egy olyan kapcsolat keretében, mely a felelősségen, bizalmon vagy hatalmon alapul.” (WHO, 1999: 4).

A gyermekjóléti szolgálatok több mint 70%-a válaszolt kérdéseinkre; amit jó, nagyon jó aránynak tartottunk, de nagyon sok hiányosan kitöltött kérdőív, illetve egymásnak ellentmondó adat érkezett vissza. Kiderült, hogy nem gyűjtik rendszerszerűen az adatokat az egyébként részletes dokumentációra kötelezett szolgálatok, ami saját munkájukat és hatékonyságukat tovább gyengíti.

A feldolgozott adatok alapján, a vizsgált 2004-es évben a gyermekek ellen elkövetett családon belüli erőszak esetek az alábbiak szerint alakultak. (Egy gyermek több bántalmazás-kategóriában is szerepelhet.) (7. táblázat)

Az adatokat egy más metszetben úgy határozhatjuk meg, hogy az alapellátás keretében gondozott gyerekek mintegy 11%-a, a védelembe vett gyerekeknek pedig 91%-a volt bántalmazott. Az elhanyagolás és lelki bántalmazás esetek kiemelkedően magasak voltak (5404, az összes bántalmazás eset 48%-a), majdnem annyi, mint a vizsgált másik három bántalmazási kategó-

¹⁵ Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika.

Szerepváltozások

riába (fizikai, szexuális és elhanyagolás) sorolt esetek összesen. 2063 fizikai erőszak ügy (a mintába került bántalmazási esetek 18%-a) 155 szexuális erőszak eset szerepelt (1%). A szolgálatok esetleges és nem egységes nyílvántartásaiból például nem derült ki, hogy ki és kinek a sérelmére követte el a bántalmazást (Herczog–Gyurkó, 2006). Ezen adatokat összevetve az új statisztikai adatgyűjtéssel, kitűnik, hogy a számok változatlanul nem azonosíthatók be az egyes újonnan használt kategóriák szerint.

7. táblázat

Gyerekek elleni családon belüli erőszak esetek száma, 2004

Erőszak esetek típusai	Gyakoriság
Újszülött megölése	21
Lelki bántalmazás, lelki elhanyagolás	5404
Fizikai erőszak	2063
Fizikai elhanyagolás	3634
Szexuális bántalmazás	155

A meglévő adatok elemzése és kritikai értékelése mellett is világos a tendencia. Az „elhanyagolás” – amit jellege szerint sok esetben fizikai, lelki bántalmazásként is definiálhatunk – a legmagasabb arányú, mivel ez a legkönnyebben érhető tetten, és a leginkább elfogadott ok a jelzésre, beavatkozásra. A fizikai bántalmazás esetek száma – ami sokféle súlyosságú és jellegű lehet – nagyon alacsonynak tűnik, de figyelembe kell venni, hogy a gyerekek verése, testi fenytése gyakran nem elég indok a veszélyeztettség, segítségnyújtás szükségességének megállapításához. Mint ahogy azt egy polgármester riportalanyunk mondta, ha komolyan venné a fizikai bántalmazás meghatározását, a településen élő gyerekek szinte mindegyikét védenie kellene. Ez a helyzet annak ellenére sem változik, hogy 2005. január 1-je óta Magyarországon – Európában 14. országgént – a gyerekek testi fenytésének minden formája tilos.¹⁶

5. Összegzés

A családon belüli erőszak csak komplex módon közelíthető meg, nem célszerű leszűkíteni egyetlen komponensre, okra, illetve módozatra. Egyre többet tudunk azokról az összetevőkről, amelyek különösen veszélyeztetetté, kiszolgáltatottá tesznek bizonyos családokat, családtagokat. Egyre finomodnak a megközelítési lehetőségek, vizsgálati módszerek, és mind több adat és információ áll rendelkezésre, a különböző szektorok igyekeznek közös megközelítést, terminológiát használni, miközben a segítségnyújtás, kezelés,

¹⁶ Törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, XXXI/1997

illetve beavatkozás természetesen nagyban függ attól, ki és milyen célból vizsgálódik, cselekszik. A magyarországi helyzet is sokat változott az elmúlt években, finomodtak az álláspontok, és egyre több az információ, tapasztalat is, amihez a markánsan eltérő álláspontok és ebből fakadó viták is sok segítséget nyújtanak. Nem vehetők át a nemzetközi tapasztalatok a hazai sajátosságok figyelembe vétele nélkül ezen a területen sem, de nyomon követésük elengedhetetlenül fontos.

A családban bántalmazást elszenvedők – ez gyerek és felnőtt családtagokra is igaz – ma még többnyire egyben az intézményes és rendszer bántalmazás (Herczog, 2007b: 221) áldozatai is, hiszen többségük nem kap segítséget sem megelőzően, sem a probléma megoldásához, sem a történetek feldolgozásához, a rehabilitáláshoz. Ennek egyéni, családi és közösségi következményeiről, és generációkon átívelő sokoldalú hatásairól semmiféle számszerűsíthető tudásunk nincs ma még Magyarországon. A WHO (2004) is szorgalmazza az erőszak közvetlen és közvetett költségeinek számszerűsítését, abból a praktikus okból kiindulva, hogy láthatóvá váljék, milyen sokba kerül az erőszak, és következményei, nem csak anyagi értelemben, hanem lelki, egészségügyi, igazgatási, szolgáltatási szempontból is, és mennyivel eredményesebb és hatékonyabb lenne a megelőzése, és jó színvonalú kezelése.

A családon belüli erőszak hatásai lényegesen kiterjedtebbek minden tekintetben, mint az azonnali, látható jelek. Az áldozatok, ha nem kapnak megfelelő segítséget a történetek feldolgozásához, akkor életük során sokféle fizikai, lelki betegséggel, függőséggel (alkohol, drog, gyógyszer, étkezési zavarok stb.) és életviteli nehézséggel küzdhetnek, és nem ritka a kriminális viselkedés sem, ők maguk is gyakran válnak elkövetővé, bántalmazóvá. Az elkövetők megfelelő segítése pedig fontos megelőzési módszer is. A következmények az egész közösséget érintik, nem csak az érintett családtagokat.

Irodalom

- Fehér L., 2005: A nők sérelmére elkövetett családon belüli erőszak empirikus vizsgálata. In: Virág Gy., szerk.: Családi iszonyok. Budapest: KJK–Kerszöv, pp. 171–192.
- Gyurkó Sz., 2005a: Idősbántalmazás a családban. In: Virág Gy., szerk.: Családi iszonyok. Budapest: KJK–Kerszöv., pp. 201–243.
- Gyurkó Sz., 2005b: A családon belüli erőszak fogalmának és koncepciójának megjelenése Magyarországon. In: Virág Gy., szerk.: Családi iszonyok. Budapest: KJK–Kerszöv., 2005, pp. 61–65.
- Herczog M., 2005: A gyermekek elleni erőszak más megközelítésben – a bántalmazó rendszer. Belügyi Szemle, LIII. évf. 9 sz.
- Herczog M., 2007a: Bántalmazás miatt szakellátásba került gyerekek aktáinak vizsgálata. Budapest: SZMM–Szociális és Munkaügyi Intézet.
- Herczog M., 2007b: Gyermekbántalmazás. Budapest: Complex Kiadó,
- Herczog M.–Gyurkó Sz., 2006b: Családon belüli erőszak esetek a gyermekvédelmi ellátórendszerben. Kézirat.

Szerepváltozások

- Herczog M.–Gyurkó Sz., 2007: Ártatlanságra ítélve, gyermekkorú elkövetők az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán. *Kriminológiai Tanulmányok*, Budapest: OKRI, pp. 134–153.
- Kerezi K., 1995: A védtelen gyermek. (Erőszak és elhanyagolás a családban). Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- LÜ, 2008: Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól a 2003–2007. években. Budapest: Legfőbb Ügyészség. www.mklu.hu/cgi-bin
- MGYSZOE, 2006: Kézikönyv a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók számára a gyermekekkel szembeni rossz bánásmóddal kapcsolatos esetek ellátásához és kezeléséhez. Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete, Budapest, www.szmm.gov.hu
- Morvai K., 1998: Terror a családban. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Népszabadság, 2008: Nővédő szervezetek szerint káros az új távollattási törvény. *Népszabadság*, 2008. dec. 18. (írta: Matalin D.)
- Szöllősi G., 2005: A családon belüli erőszak differenciáltsága – Különbségek a nevek, a felfogások és a helyzetek szintjén. In: Virág Gy., szerk.: *Családi iszonyok*. Budapest: KJK–Kerszöv, pp. 65–87.
- Tamási E., 2005: A férfiak sérelmére elkövetett családon belüli erőszak. In: Virág Gy., szerk.: *Családi iszonyok*. Budapest: KJK–Kerszöv., pp. 192–220.
- Tóth O., 1999: Erőszak a családban. In: *TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 12*. Budapest: TÁRKI.
- Tóth O., 2003: A családon belüli, partner elleni erőszak. *Századvég*, 2003. 1. sz. (27. sz.)
- Virág Gy., szerk., 2005: *Családi iszonyok*. Budapest: KJK–Kerszöv.
- WHO, 1999: WHO World Consultation on Child Abuse Prevention. Padova.
- WHO, 2004: The economic dimensions of interpersonal violence. Department of Injuries and Violence Prevention. Geneva: World Health Organization.
- Windt Sz., 2005: Összefoglaló az empirikus vizsgálatról. In.: Virág Gy., szerk.: *Családi iszonyok*. Budapest: KJK–Kerszöv., pp. 153–171.
- Zelenák J., 2008: Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat. *Védőnő*, XVIII. évf. 3. sz., p. 9.